

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Grigorie de Nyssa, Sfânt

Despre suflet și înviere ; Despre învățătura creștină /

Sf. Grigorie de Nyssa ; trad. din lb. greacă, note și coment.:

pr. Grigore Teodorescu. – Ed. a 5-a – București: Herald, 2024

ISBN 978-630-336-083-6

I. Teodorescu, Grigore (trad. ; note ; coment.)

2

Pentru noutăți și comenzi:

www.edituraherald.ro

office@edituraherald.ro

Tel: 021.319.40.60, 021.319.40.61

Fax: 021.319.40.59, 021.319.40.60

Mob: 0744.888.388, 0771.664.320

Jacques Paul Migne

Patrologia Graeca, Vol. 44 și 45

Sf. GRIGORIE de Nyssa

Despre Suflet
și ÎNVIERE
Despre Învățătura
Creștină

Traducere din limba greacă, note și comentarii:

Pr. GRIGORE TEODORESCU

EDITURA HERALD
București

Redactor:
Radu Duma

Corector:
Cristian Pașcalău

Viziune grafică și DTP:
Codruș Radu

Toate drepturile rezervate. Nicio parte a acestei cărți nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare a informației, fără permisiunea editorului. Ediție în limba română publicată de Editura Herald. Copyright © 2024

Cuprins

CUVĂNT-ÎNAINTE	7
DESPRE SUFLET ȘI ÎNVIERE	
Notă introductivă	15
DESPRE SUFLET ȘI ÎNVIERE	17
DESPRE ÎNVĂȚĂTURA CREȘTINĂ	
Notă introductivă	101
Prefață	105
Capitolul I	108
Capitolul II	112
Capitolul III	114
Capitolul IV	115
Capitolul V	117
Capitolul VI	122
Capitolul VII	127
Capitolul VIII	129
Capitolul IX	136
Capitolul X	137
Capitolul XI	139
Capitolul XII	140

Capitolul XIII	141
Capitolul XIV	144
Capitolul XV	144
Capitolul XVI	147
Capitolul XVII	150
Capitolul XVIII	152
Capitolul XIX	154
Capitolul XX	155
Capitolul XXI	157
Capitolul XXII	160
Capitolul XXIII	161
Capitolul XXIV	164
Capitolul XXV	167
Capitolul XXVI	168
Capitolul XXVII	171
Capitolul XXVIII	174
Capitolul XXIX	176
Capitolul XXX	177
Capitolul XXXI	179
Capitolul XXXII	181
Capitolul XXXIII	185
Capitolul XXXIV	187
Capitolul XXXV	189
Capitolul XXXVI	194
Capitolul XXXVII	194
Capitolul XXXVIII	199
Capitolul XXXIX	200
Capitolul XL	203

Cuvânt-Înainte

Sf. Grigorie de Nyssa, fratele mezin al Sf. Vasile cel Mare, s-a născut în Cezareea din Capadocia. Este mai mult un autodidact, căci nu a frecventat faimoasele școli ale timpului, ci a luat lecții particulare și a studiat sub îndrumarea surorii sale Macrina și a fratelui său Vasile, pe care îl numea „tată” și „stăpân”.

A devenit de timpuriu profesor de retorică. Se căsătorește cu Teosebia, dar la scurtă vreme își pierde soția, care moare prematur. La sfatul fratelui său Vasile, cât și al Sf. Grigorie de Nazianz, care mai înainte îl îndemnaseră să devină ascet, se hotărăște să ducă o viață solitară. Intrând în rândul clerului, s-a ocupat foarte mult cu studiul dogmelor creștine. În anul 371 devine episcop de Nyssa, un orașel în apropiere de Cezareea, aflat în eparhia fratelui său Vasile.

Sf. Eusebiu de Samosata s-a bucurat aflând de această consacrare, însă, scriindu-i Sf. Vasile, el îi mărturisi regretul că acesta nu i-a încredințat fratelui său o biserică mai importantă. „Aș fi voit, răspunse Sf. Vasile, ca fratele meu să aibă o biserică pe măsura însușirilor sale, adică toată biserica aflată sub soare. Dar, fiindcă lucrul acesta este cu neputință, se cuvine ca el să cinstească cetatea unde va fi episcop, în loc ca el să fie cinstit de către ea. Căci om mare nu este doar acela care e în stare să săvârșească lucruri mari, ci mai ales acela care știe să facă să

Notă introductivă

Cercetarea problemelor legate de suflet și de învierea trupurilor este menită să ne îndrepte atenția asupra unei chestiuni de mare însemnătate religioasă. Pentru dezlegarea ei însă trebuie să se știe mai întâi dacă sufletul există ca o entitate distinctă de corp.

Dacă știința și psihologia experimentală nu au reușit să ofere răspunsuri adecvate – căci e aproape evident că elementele și adevărurile metafizice nu pot fi cercetate pe calea experimentelor fizice – filozofia a întreprins pași hotărâți, demonstrând că mintea omenească se poate apropia de acest adevăr, dar numai pe cale logică. Din polemicile diferitelor școli filozofice s-au conturat două abordări: *teoria dualismului*, care susține că sufletul și corpul sunt de natură diferită, chiar eterogenă; *teoria monismului*, care, confundând sufletul cu trupul, susține fie că sufletul e din trup – de unde materialismul, fie că trupul e din suflet – de unde spiritualismul. Rezultatul acestor teorii și al cercetării fenomenelor psihice întreprinse de psihologia rațională este următorul: sufletul e o substanță nematerială și independentă de materia văzută, întrucât actele sufletești ale omului n-au niciun fel de asemănare cu proprietățile funcțiilor vitale ale corpurilor organice.

De observat că filozofia reușește să spună doar că există un suflet deosebit de materie; însă ce este sufletul în sine, sau care e originea și menirea lui, sau cum trebuie el dirijat în ordinea actelor morale, sau cum poate ajunge sufletul să se cunoască pe sine, sau ce se va întâmpla cu el după moarte – iată tot atâtea probleme pe care filozofia și psihologia nu reușesc să le soluționeze.

Dialogul *Despre suflet și înviere* este menit să ne descopere, pe de o parte, doctrina despre existența sufletului conformă cu învățătura Sfintei Scripturi, iar pe de altă parte se constituie într-o apărare a adevărilor și a tradițiilor Bisericii cu privire la învierea trupurilor.

Dialogul se poartă între Sf. Grigorie și Macrina, sora și învățătoarea sa, despre care el vorbește într-o scrisoare adresată unui călugăr numit Olimpie. Ea a fost fiica cea mai mare a Sfintei Emilia; purta numele de Macrina, ca și bunica ei. Încă din tinerețe a arătat un spirit înclinat spre filozofie și o viață cucernică. Înzestrată cu o frumusețe aleasă, fusese fâgăduită de soție unui tânăr, care însă moare înainte de a o lua în căsătorie. Macrina se retrage de bună voie într-o mănăstire, unde va trăi până la sfârșitul vieții. După moartea fratelui său Vasile, încă sub impresia tristului eveniment și fiind cuprinsă ea însăși de slăbiciunea provocată de o boală ce îi va pune capăt vieții, Macrina se întâlnește cu Sf. Grigorie, prilej cu care are loc dialogul din scrierea intitulată *Despre suflet și înviere*.

despre suflet și înviere

După ce marele între sfinți Vasile a trecut din viața aceasta omenească la Dumnezeu, provocând jale în bisericile noastre, și pe când se mai afla în viață sora și învățătoarea mea [Macrina], m-am dus degrabă la ea ca să-i împărtășesc durerea pentru fratele nostru; sufletul îmi era adânc întristat pentru o pierdere așa de mare și căutam un tovarăș de lacrimi, care să împartă cu mine povara amărăciunii.

Dar când ne-am aflat față în față, chipul învățătoarei mele mi-a stârnit iarăși suferința, căci se vedea că ea însăși era cuprinsă de slăbiciunea morții. După ce m-a lăsat să mă ușurez puțin de adâncă-mi durere, ea căută apoi să mă liniștească prin cuvânt și, în felul vizitiilor dibaci, mânuiește vorbele ei asemeni unui frâu tulburarea ce îmi cuprinsese sufletul. Sfatul ei a fost tocmai cuvântul apostolic: „Să nu vă întristați de cei ce au adormit, căci așa fac doar cei ce n-au nădejde”.¹ Dar eu, cu inima zbuciumată de durere, am zis:

– Cum e cu puțință aceasta la oameni, câtă vreme în fiecare există o pornire firească împotriva morții și când chiar aceia care văd pe alții murind nu pot ușor să îndure priveliștea, iar cei care se apropie de moarte fug de ea cât pot? Dacă [până] și legile

¹ 1 Tesaloniceni 4.13.

stăpânitorilor socot moartea cea mai grea nelegiuire, căreia i se cuvine cea mai grea osândă, cum e cu puțință să nesocotești trecerea din viață chiar a unui străin oarecare, cu atât mai mult când e vorba de cineva apropiat nouă?

De aceea vedem, am continuat eu, că toate strădaniile oamenilor sunt îndreptate spre păstrarea vieții. Căci pentru asta s-au ridicat și locuințe, ca trupurile noastre să nu sufere frig sau căldură. Și cultivarea pământului ce altceva este decât asigurarea bunurilor necesare traiului? Oare grija de viață nu izvorăște din frica de moarte? Dar arta medicală, de ce este atât de prețuită printre oameni? Oare nu fiindcă pare că luptă întrucâtva împotriva morții? Dar de ce se făuresc chivărele și scuturile, și coifurile, și armele de apărare, și întăriturile, porțile de fier și șanțurile, și alte asemenea mijloace, dacă nu din „frica de moarte”? Dacă, așadar, moartea e înfricoșătoare din fire, cum poți să te supui aceluia care poruncește celui rămas în viață să nu-l plângă pe cel răposat?

– De ce crezi însă, vorbi învățătoarea, că moartea este în sine ceva trist? Căci purtarea celor mai puțin înțelegători nu este un motiv îndeajuns de puternic ca tu să o ponegrești.

– Cum adică? am întâmpinat eu. Oare nu-i ceva vrednic de jale când vedem pe cel care, cu puțină vreme înainte, trăia și vorbea, rămas deodată fără viață, mut și nemișcat? Și toate simțurile în el se sting, nemaifiind active nici văzul, nici auzul, nici oricare alt simț prin care omul percepe ceea ce e în jur, astfel încât chiar dacă apropii de el focul sau fierul roșu, sau îi tai trupul cu sabia, sau îl arunci fiarelor sălbătice, sau îl îngropi în pământ, cel mort rămâne fără simțire la toate? În toate acestea se vede o schimbare, iar acea cauză a vieții, oricare ar fi ea, s-a făcut nevăzută ca o lampă stinsă, a cărei flacără nu mai rămâne nici la lampă, nici la fitil, nici nu se mută altundeva, ci dispare

cu desăvârșire. Cum e cu puțință să înduri o schimbare așa de mare, fără să te lași cuprins de tristețe, nevăzând nimic pe care să te sprijini? Atunci când vorbim despre ieșirea sufletului, noi vedem doar ce a rămas¹, dar nu vedem ce a dispărut²; nu știm ce este [sufletul], nici unde s-a dus, căci nici pământul, nici apa, nici aerul, nici vreun alt element nu vădește a avea în sine puterea ieșită din trupul celui mort, după a cărei dispariție ceea ce rămâne este mort și căzut în putreziciune.

Pe când ziceam acestea, învățătoarea îmi făcu semn cu mâna să mă opresc, și zise:

– Nu cumva te stârnește vreo teamă ascunsă și-ți tulbură mintea, gândind că sufletul nu ar dăinui veșnic, ci ar înceta o dată cu destrămarea trupului?

Eu însă, deși nu-mi reculesesem mintea din suferința îndurată, am răspuns cam îndrăzneț și, fără a-mi cumpăni prea bine vorbele, am zis:

– Scripturile divine sunt asemenea poruncilor ce ne silesc să credem în existența veșnică a sufletului. Or, noi am ajuns la această învățătură nu printr-un argument rațional, ci se pare că mintea noastră a trebuit să primească porunca aceasta mai mult din pricina fricii cuibărite în ea, fără să încuviințeze liber cele spuse. De aici vine și adâncă noastră jale pentru cei răposați, căci nu știm precis dacă acea cauză a vieții³ mai există în sine, unde este și dacă mai există cumva sau a dispărut cu desăvârșire. Căci necunoașterea adevărului cu privire la soarta sufletului pune în echilibru părerile ambelor părți, iar unora le pare aceasta [demn de crezare], în timp ce alții se îndoiesc. Și printre greci se află unii filozofi de vază care au crezut și au răspândit astfel de idei.

¹ Adică trupul.

² Adică sufletul.

³ Adică sufletul.

– Lasă, zise ea, fabulele păgâne, prin care părintele minciunii plămăuiește presupuneri amăgitoare ca să ascundă adevărul. Ia aminte că felul în care văd ei sufletul nu e altceva decât înstrăinare de virtute – o pornire spre plăcerea prezentă, o părăsire a nădejzii în viața veșnică, potrivit căreia numai virtutea are preț.

– Și cum, am întrebat eu, am putea ajunge la o credință sigură și nestrămutată despre continuitatea sufletului? Căci și eu observ că, dacă în privința aceasta nu s-ar întări în noi o credință neîndoielnică, viața oamenilor ar fi lipsită de cele mai înalte daruri ale virtuții. Cum poate exista virtute la cei care socotesc viața prezentă drept capătul existenței, nemaiaivând nădejde la nimic după aceasta?

– Trebuie deci, zise învățătoarea, să cercetăm de unde a început discuția [noastră despre nemurirea sufletului] și, dacă voiești, ia asupra ta apărarea doctrinei contrare [învățăturii creștine], căci văd că gândul tău înclină spre această pornire. În felul acesta, pentru a stabili adevărul vom cerceta și părerile celor care ni se împotrivesc.

După această provocare am rugat-o să mă ierte și să nu creadă cumva că prin vorbele mele aș căuta s-o contrazic, ci o fac doar spre întărirea învățăturii despre suflet, prin slăbirea și înlăturarea obiecțiilor. Apoi am spus:

– Dar oare cei care ne contrazic n-ar putea să spună că trupul, ca unul ce-i compus, se descompune cu totul în elementele din care este alcătuit? După destrămare, elementele ce au fost reunite în trup înclină fiecare în chip necesar către elementele cu care sunt înrudite, căci firea fiecărui element înapoiază celorlalte ceea ce le este înrudit. Ceea ce este cald în noi se va uni cu ceea ce este cald, ceea ce este pământesc cu ceea ce este solid, iar celelalte rămășițe se vor duce fiecare la cele cu care se înrudesc. Și atunci unde va fi sufletul? Căci de va spune cineva

că el se află în elemente, atunci va trebui să admită că [sufletul] este tot un element asemănător cu ele. Or, elementele de un anumit fel nu se amestecă cu altele neasemănătoare lor, iar dacă s-ar amesteca, atunci rezultatul lor s-ar arăta ca fiind un amestec de însușiri contrarii. Însă [lucrul care e] felurit nu este un corp simplu, ci trebuie socotit un corp compus. Tot ce este compus e hărăzit descompunerii, iar descompunerea înseamnă pieirea a ceea ce e compus. Ceea ce este trecător¹ nu este desigur nemuritor, căci altfel ar trebui să spunem și despre trup că e nemuritor, deși el se destramă în părțile din care a fost alcătuit. Dar dacă sufletul este întrucâtva deosebit de aceste elemente, atunci unde ai putea să admiti în chip rațional că există? Căci el nu se află nici în elemente, din pricina neasemănării lor, și nici în lume nu e un loc unde sufletul să ducă o viață potrivită firii sale. Iar dacă spunem despre ceva că nu există niciunde, înseamnă că acela nu există.

Învățătoarea suspină la aceste vorbe și grăi astfel:

– Poate că acestea și alte asemenea [argumente] le-au adus odinioară stoicii și epicureii, la Atena, împotriva Apostolului. În privința aceasta, mai ales Epicur înclină spre aceste păreri, căci el își închipuie lumea și firea lucrurilor ca fiind întâmplătoare și apărută de la sine, ca și când n-ar exista o Pronie care să orânduiească lucrurile. Drept urmare, el socotea viața omenească asemenea unei bășici de aer – ca și când trupul nostru ar fi purtat încoace și încolo de puterea aerului – odată cu pieirea trupului se stinge și suflarea vie ce era cuprinsă în el. Pentru el² natura se mărginea la lucrurile percepute de simțuri și, de aceea, a socotit percepția simțurilor ca măsură a cunoașterii universului – aceasta pentru că el nu putea să vadă nimic din

¹ Adică trupul.

² Pentru Epicur.

IBRIS | We know
 cele spirituale și necorporale, întocmai ca acela care, închis fiind într-o cameră, nu poate să vadă minunile cerului, întrucât pereții și tavanul îl împiedică să privească afară.

De fapt, toate obiectele sensibile pe care le vezi în univers sunt asemenea pereților, căci toate lucrurile pe care le percepem cu simțurile ne împiedică să le vedem pe cele spirituale. Oricine poate vedea pământul și apa, și aerul și focul, dar de unde provin ele, sau din ce sunt alcătuite, sau care e rostul lor este greu de văzut din pricina minții mărginite. Ce e drept, atunci când cineva vede o haină, de îndată se gândește la țesător, sau când vede o corabie îi vine în minte meșterul care a făcut-o; tot astfel, vederea unei case îndreaptă cugetul privitorului spre mâna arhitectului care a înălțat-o. Însă oamenii aceștia rămân cu desăvârșire orbi la Cel ce se descoperă prin cele văzute.

De aceea, cei care vestesc distrugerea sufletului invocă aceste învățături hazlii și iscusite: că trupul ar fi alcătuit din anumite elemente și elementele provin din materie, și că sufletul nu poate să existe în sine, decât dacă cele două elemente fie există separat, fie sunt unite într-unul singur. Dacă, așadar, adversarii socotesc că sufletul nu ar exista nicăieri, nefiind la fel cu elementele, atunci trebuie ca aceștia să demonstreze că viața în trup este lipsită de suflet și că trupul nu-i altceva decât o reunire de elemente. Dar ei ar putea zice că sufletul nu e cuprins în celelalte elemente – deși unirea lor este cea care dă viață trupului – căci nu este cu puțință ca sufletul și elementele să stea laolaltă; concepția lor nu dovedește altceva decât că viața noastră e o viață moartă.

Dacă însă nu se îndoiesc că sufletul sălășluiește în trup, atunci cum susțin că sufletul pierе o dată cu destrămarea trupului în elementele ce-l alcătuiesc? Atunci ei trebuie să se încumete să susțină același lucru și despre firea dumnezeiască.

Dar pe ce temeii ar susține că natura spirituală, nematerială și lipsită de formă pătrunde în corpurile umede și moi precum și în cele calde și tari, susținând tot universul, fără ca ea să fie asemenea cu elementele în care pătrunde și neputând să se afle în ele din pricina firii lor deosebite? Așadar, din doctrina lor ar trebui îndepărtată mai ales Dumnezeirea, cea care susține tot ce are ființă.

– Dar cum s-ar putea dovedi adversarilor noștri, am întrebat eu, că toate au fost create de Dumnezeu și că El susține tot ce are ființă? Și mai ales că există o Dumnezeire care e mai presus de natura ființelor?

La care ea zise:

– S-ar cuveni să păstrăm tăcerea și să nu învrednicim cu vreun răspuns niște întrebări așa de nebunești și nelegiuite, căci Dumnezeu însuși ne oprește prin cuvântul său să răspundem nebunului pe măsura nebuniei sale, căci într-adevăr nebun este cel care, după vorba proorocului, zice că nu există Dumnezeu.¹ Dar întrucât trebuie să vorbesc despre aceasta, îți voi spune un cuvânt, dar nu de la mine, nici de la vreun alt om – căci oricât de însemnat ar fi omul acela, este totuși mic – ci vreau să-ți înfățișez învățătura pe care ne-o descoperă creația lumii prin minunile ce se petrec în ea și pe care le zărim cu ochiul, și prin apariții ce fac să răsune în inimă cuvântul plin de înțelepciune și de măiestrie.

Creația îl arată în chip deslușit pe Ziditor, iar cerurile, precum zice proorocul², vestesc slava lui Dumnezeu în vorbe nerostite. Privește, așadar, armonia universului, minunile cerului și ale pământului, precum și faptul că elementele, deși opuse prin firea lor, sunt toate unite printr-o tainică legătură

¹ Psalmi 52.2.

² Psalmi 18.2.

întru împlinirea aceluiași scop, întrucât fiecare contribuie cu puterea sa la susținerea universului! Privește cum elementele neamestecate sau necompuse nu se împotrivesc unele altora, întrucât s-au amestecat până și însușirile lor. Pe de o parte, cele ce din fire tind să se înalțe, sunt atrase în jos – așa cum se întâmplă cu căldura soarelui, care vine în jos prin razele sale; pe de altă parte, corpurile grele devin mai ușoare din pricina răsufării. Privește apoi cum se ridică și apa, în ciuda firii sale, înălțându-se în văzduh și plutind pe aripi de vânt, sau focul, care, deși eteric, coboară în pământ pentru ca nici adâncul să nu fie lipsit de căldură. Privește mai departe cum umezeala, unică prin firea ei, produce totuși, atunci când cade pe pământ sub formă de ploaie, multe feluri de plante, întrucât se unește în chip potrivit [cu sămânța lor]. Vezi apoi rotirea reînnoită a cerului și mișcarea grăbită a pământului, cursul astrelor și distanța armonică a corpurilor cerești.

Cel care privește toate acestea cu ochiul spiritual al sufletului, nu înțelege oare în chip lămurit că o putere dumnezeiască măiastră și înțeleaptă se vedește în toate, că domnește peste tot ce există, potrivit părțile universului și desăvârșind întregul prin părți? Și că tot universul e purtat de o singură putere, care rămâne veșnic egală cu sine și care se mișcă neîncetat, cu de la sine putere, fără ca totuși să-și schimbe vreodată locul?

– Dar atunci, am întrebat eu, cum se poate dovedi în același timp existența lui Dumnezeu și existența sufletului omenesc? [Căci sufletul nefiind totuna cu Dumnezeu] chiar dacă admitem existența lui Dumnezeu, nu înseamnă că trebuie să admitem în mod necesar și existența sufletului.

Vorbelor mele, ea le dădu următorul răspuns:

– Înțelepții spun că omul ar fi o lume în mic, fiindcă el cuprinde în sine aceleași elemente din care este alcătuit și uni-

versul. Dacă această definiție e adevărată – și așa pare să fie – nu mai avem nevoie de alte dovezi pentru a întări ceea ce am afirmat despre suflet. Noi am admis că el are o existență proprie și că natura lui e diferită de cea a corpurilor greoaie. După cum noi, când cunoaștem universul prin percepția simțurilor noastre, ajungem să înțelegem realitatea și gândirea suprafirească, după cum ochiul devine tălmăciul înțelepciunii atotputernice care se arată în univers și ne arată pe Acela ce cuprinde în sine însuși totul, tot așa, când privim la lumea din lăuntrul nostru, putem să înțelegem cele ascunse prin mijlocirea celor văzute. Însă ascuns este ceea ce nu poate fi perceput cu simțurile, fiind spiritual și lipsit de formă.

Și eu am zis:

– Firește, putem cunoaște înțelepciunea care stăpânește totul din temeiurile raționale, înțelepte și măiestre ce se arată în natura lucrurilor din această ordine armonioasă a lumii. Dar cum pot, prin mijlocirea trupului, să cunoască sufletul aceia care vor să descopere cele nevăzute din cercetarea celor văzute?

– Desigur, grăi atunci fecioara, pe aceia care cer să se cunoască pe ei înșiși, sufletul însuși îi va învăța potrivit sfatului său plin de înțelepciune, și anume că el este nematerial și netrupesc, că e activ și se mișcă potrivit naturii lui, făcându-și cunoscute aceste însușiri prin mijlocirea trupului. Această alcătuire organică a trupului există și la cei morți, totuși el rămâne nemișcat și inactiv dacă puterea sufletească lipsește. Trupul se mișcă doar când în organism se produce o senzație, iar intelectul se înstăpânește peste senzația aceea și, cu impulsurile lui, pune simțurile în mișcare, sau [se mișcă] datorită unui impuls ce-i este propriu.

– Și atunci ce este sufletul? am întrebat eu. Oare poate fi cuprins în cuvinte, pentru ca astfel să-l putem cunoaște?

Învățătoarea a răspuns:

– Unii au încercat să-l explice într-un fel, alții într-altul, fiecare căutând să-l înfățișeze în fel și chip. În ce ne privește, credința noastră [despre suflet] este aceasta: „sufletul e o ființă născută, înzestrată cu viață, cugetătoare, care dă trupului sensibil puterea vieții, iar simțurilor puterea de a percepe atâta vreme cât alcătuirea naturii sensibile îngăduie aceasta”.

Și pe când zicea acestea, ea arătă cu mâna spre medicul ce o îngrijea și care ședea lângă ea, spunând mai departe:

– Mărturia vorbelor mele se află chiar în preajma mea. Căci cum poate medicul, doar punând degetul pe pulsul bolnavului, să audă doar prin pipăit cum îi vorbește natura, înfățișându-i suferințele ei – că slăbiciunea s-a întins în tot trupul, că boala a pornit de la anumite măruntaie și că intensitatea căldurii merge spre un organ anume?

Mai află și altele, doar privind cu ochiul liber la poziția în care zace bolnavul, la cât de slăbit e organismul, și cum iese la iveală starea internă prin aspectul galben și bilios al pielii și prin fixarea privirii pe locul dureros și supărător. Tot așa dă deslușire și auzul, recunoscând boala după suflarea pripită sau după geamătul ce însoțește suflarea. S-ar putea zice că până și mirosul poate să observe răul, căci recunoaște după felul suflării boala ascunsă înăuntru.

Așadar, cum ar fi cu puțință toate acestea dacă n-ar exista o putere spirituală în fiecare organ de simț? Cum ar putea învăța mâna prin ea însăși, dacă n-ar avea cunoașterea lucrului pipăit? Și la ce ar ajuta auzul, sau ochiul, sau nasul, sau oricare alt simț, dacă fiecare ar fi lăsat doar în puterea lui, despărțit de gândire? Mai degrabă este adevărat ce a spus unul dintre înțelepții păgâni: mintea este cea care aude și vede. Căci dacă nu am admite aceasta ca adevărat, atunci cum poți spune când privești soarele, așa cum te-a instruit învățătorul tău, că nu-i

în circumferință mic așa cum pare mulțimii, ci mult mai mare decât pământul? Oare nu fiindcă urmărești cu mintea în lucrurile văzute feluritele mișcări, distanțele de timp și de spațiu și cunoscând cauzele întunecării Soarelui¹, susții cu îndrăzneală că lucrurile stau astfel?

Iar când observi creșterea și descreșterea Lunii, înveți din diferențele poziții ale acestui astru că el se învârtește în apropierea Pământului, că este prin firea sa lipsit de lumină și că strălucirea și-o primește de la razele Soarelui, precum este firesc să se întâmple cu oglinzile, care, atunci când Soarele le luminează, nu reflectă propriile lor raze, ci pe acelea ale Soarelui, care au însușirea de a se răsfrânge în corpurile lucioase și netede.

Negreșit, pentru cel ce privește Luna, i se pare că strălucirea ei vine din ea însăși. Dar că lucrurile nu stau așa, reiese din faptul că, atunci când ea stă tocmai în fața Soarelui, toată fața întoarsă spre noi e luminată. Întrucât [Luna] se mișcă mai repede în spațiul său de mișcare, ea străbate de douăsprezece ori orbita sa până când Soarele a parcurs o singură dată drumul său. Și iată de ce Luna nu este totdeauna luminată în întregime: din pricina deseori învârtiri pe cercul său, ea nu rămâne tot timpul față în față cu Soarele, căci acesta face înconjurul drumului său într-un timp mai lung. Dar, așa cum poziția ei opusă Soarelui ne arată Luna luminată de razele soarelui pe toată partea întoarsă spre noi, atunci când ea este într-o poziție înclinată față de Soare numai jumătatea întoarsă spre Soare va fi luminată, în timp ce jumătatea întoarsă spre noi va fi în chip firesc umbrită. După o vreme, lumina trece de la fața Lunii ascunse Soarelui la partea care urmează să se întoarcă spre el și, trecând pe sub elipsa Soarelui, primește acum raza pe partea dorsală. Și astfel, în timp ce partea jumătății de sus a Lunii e luminată, partea dinspre

¹ Eclipsese.